ЗМІСТ

Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості

Подивитись анотацію та купити на **jurkniga.ua**

Анотація

Монографію присвячено дослідженню проблем забезпечення ефективності законодавства України в аспекті використання міжнародних стандартів. Зокрема окреслено стан наукових досліджень проблем ефективності законодавства в історичній ретроспективі; проведена систематизація окремих підходів до визначення поняття ефективності та якості законодавства, встановлено їх характерні ознаки та критерії. Окремо розкрито питання методів оцінки ефективності законодавства. Визначено ознаки неефективних норм права та неефективних законів. Зазначено, що переважна більшість проблем забезпечення ефективності законодавства зумовлена недоліками у правотворчості та є наслідком допущених помилок та упущень законодавця.

Детально висвітлені міжнародні стандарти правотворчості, які формалізовані в актах міжнародних організацій, з'ясовано їх вплив на розвиток та реформування законодавства України. Запропоновано напрями підвищення ефективності законодавства шляхом реалізації авторської концепції оцінювання та підвищення ефективності законодавства, вдосконалення законодавчого процесу, розвитку інституту правового моніторингу.

Видання може бути корисним для науковців, викладачів закладів вищої освіти, працівників державних органів, студентів, аспірантів та усіх, кого цікавлять проблеми теорії держави і права, ефективності законодавства та правотворчості.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО

ВОЛОХОВ Олексій Сергійович

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Монографія

ЮРІНКОМ ІНТЕР
Київ–2025

УДК 340.13(477):[006.032::34]](02)
В69

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (протокол № 8 від 24 червня 2025 р.)

Рецензенти:
С. Д. Гусарєв *— доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;*
Т. О. Дідич *— доктор юридичних наук, професор;*
В. І. Риндюк *— доктор юридичних наук, професор.*

Автор:
О. С. Волохов *— кандидат юридичних наук*

Волохов О. С.
В69 Ефективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 484 с.

ISBN 978-966-667-907-2

Монографію присвячено дослідженню проблем забезпечення ефективності законодавства України в аспекті використання міжнародних стандартів. Зокрема окреслено стан наукових досліджень проблем ефективності законодавства в історичній ретроспективі; проведена систематизація окремих підходів до визначення поняття ефективності та якості законодавства, встановлено їх характерні ознаки та критерії. Окремо розкрито питання методів оцінки ефективності законодавства. Визначено ознаки неефективних норм права та неефективних законів. Зазначено, що переважна більшість проблем забезпечення ефективності законодавства зумовлена недоліками у правотворчості та є наслідком допущених помилок та упущень законодавця.

Детально висвітлені міжнародні стандарти правотворчості, які формалізовані в актах міжнародних організацій, з'ясовано їх вплив на розвиток та реформування законодавства України. Запропоновано напрями підвищення ефективності законодавства шляхом реалізації авторської концепції оцінювання та підвищення ефективності законодавства, вдосконалення законодавчого процесу, розвитку інституту правового моніторингу.

Видання може бути корисним для науковців, викладачів закладів вищої освіти, працівників державних органів, студентів, аспірантів та усіх, кого цікавлять проблеми теорії держави і права, ефективності законодавства та правотворчості.

УДК 340.13(477):[006.032::34]](02)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ISBN 978-966-667-907-2

© Волохов О. С., 2025
© Юрінком Інтер, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....5

ПЕРЕДМОВА.....6

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО–ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Стан наукового дослідження проблем ефективності законодавства 10
1.2. Визначення поняття «ефективність законодавства» та його використання 36
1.3. Ефективність законодавства та якість законодавства: основні аспекти співвідношення..... 55
1.4. Види ефективності законодавства 73

Розділ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Критерії та умови ефективної дії законодавства 88
2.2. Методи оцінки ефективності законодавства 110
2.3. Неефективна правова норма та неефективний закон: встановлення їх ознак та особливостей..... 139
2.4. Ефективність законодавства в умовах надзвичайного та правового режиму воєнного стану..... 156
2.5. Особливості реалізації правових норм та колізії законодавства 186

Розділ 3. ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

3.1. Традиції європейського парламентаризму та їх вплив на ефективність законодавства..... 216
3.2. Законодавчий процес та парламентський контроль щодо створення та реалізації ефективного законодавства: зарубіжний досвід для України 230

Розділ 4. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

4.1. Міжнародні стандарти у сфері правотворчості: поняття, класифікації 258

4.1.1. Міжнародні стандарти, розроблені структурами ООН та їх вплив на правотворчість 275

4.1.2. Європейські стандарти правотворчості 313

Розділ 5. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

5.1. Євроінтеграційні реформи та їх вплив на правотворчість 364

5.2. Концепція оцінювання та підвищення ефективності законодавства України 407

5.3. Пріоритетні напрями підвищення ефективності законодавства України 426

ВИСНОВКИ 473

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБ — Бюро економічної безпеки України;

Венеційська комісія, ВК — Європейська комісія «За демократію через право»;

ВРУ — Верховна Рада України;

ВС — Верховний Суд;

ГРЕКО — Група держав проти корупції Ради Європи;

ДБР — Державне бюро розслідувань;

ЄК — Європейська Комісія, вищий орган виконавчої влади ЄС;

ЄКПЛ — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;

ЄС — Європейський Союз;

ЄСПЛ — Європейський Суд з прав людини;

КМУ — Кабінет Міністрів України;

КСУ — Конституційний Суд України;

МВФ — Міжнародний валютний фонд;

МОП — Міжнародна організація праці;

НАБУ — Національне антикорупційне бюро України;

ОБСЄ — Організація з безпеки та співробітництва в Європі;

ОЕСР — Організація економічного співробітництва та розвитку;

ООН — Організація Об'єднаних Націй;

РЄ — Рада Європи;

РП — Рахункова палата;

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка;

PLS — Парламентська оцінка впливу законодавства;

PLS ex-ante — оцінка ex-ante (Pre-legislative scrutiny), тобто оцінка законопроєкту до того, як він офіційно буде зареєстрований;

USAID — Агентство США з міжнародного розвитку.

ПЕРЕДМОВА

Здійснення політичних, економічних та інших реформ, формування правової держави і громадянського суспільства в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень України актуалізує питання підвищення ефективності дії законодавства. Крім того, введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022, яким наразі обмежено конституційні права і свободи людини і громадянина та розширено повноваження органів влади, відзначилося як на правотворчості, так і правозастосуванні, зважаючи на зростання обсягу дискреційних повноважень держави. Закон України «Про правотворчу діяльність» став потужним нормативно-правовим актом, який вперше, за часи незалежності, передбачає організаційно-правове забезпечення правотворчості на рівні закону, змінює підходи до законодавства як системи та правотворчості, як специфічного процесу формування норм права, як її (системи) складових елементів. Однак, Закон не передбачає детальної процедури моніторингу існуючої нормативно-правової бази на предмет її ефективності та не вирішує проблем дотримання законодавчої техніки, здійснення законодавчої експертизи. Водночас, саме лише прийняття нових законів не завжди має позитивний вплив, адже збільшення їх кількості не свідчить про їх якість та ефективне регулювання суспільних відносин, зміцнення законності. З урахуванням особливостей реалізації норм права, необхідності моніторингу та оновлення законодавства постає питання про підвищення якості законодавства шляхом використання міжнародного досвіду та врахування міжнародних стандартів. Адже апробовані міжнародною спільнотою стандарти правотворчості відповідають сучасним тенденціям демократичного розвитку, а у міжнародно-правових актах як універсального, так і регіонального характеру вироблено правові норми, керівні правила і принципи, які необхідно або ж рекомендовано втілювати в національне законодавство.

До того ж, стрімкий розвиток галузевого законодавства вимагає переосмислення теоретичних підходів до ефективності законодавства. Адже проголошення ідеї «людиноцентризму» та принципів верховенства права як базису для побудови правової системи держави та органів її управління актуалізує здійснення дослідження проблем забезпечення ефективності законодавства із урахуванням міжнародних стандартів правотворчості.

Відповідно, актуальність дослідження зумовлена потребою у модернізації концептуальних засад ефективності законодавства, створенні сучасної концепції забезпечення ефективності законодавства шляхом наближення до міжнародних стандартів правотворчості, здійсненні правових реформ із врахуванням об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на процес формування правових норм, необхідністю розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в умовах активізації євроінтеграційних процесів в Україні, спрямованістю та орієнтацією нашої держави на досвід країн з високим рівнем законності та ефективної реалізації норм права.

До розробки концептуальних положень ефективності законодавства зверталося багато зарубіжних та вітчизняних правознавців. Зазначена тема розглядалась у роботах В. Б. Авер'янова, С. В. Бобровник, І. В. Болокан, С. П. Головатого, В. Н. Денисова, В. В. Завальнюка, М. В. Колесника, В. В. Копейчикова, Н. В. Корнієнка, В. В. Косовича, П. В. Кіндрата, Ю. В. Кривицького, Л. Ф. Купіної, В. В. Ліпинського, Я. І. Ленгер, О. М. Мельника, І. І. Онищука, Н. М. Оніщенко, Н. М. Опольської, Н. М. Пархоменко, О. І. Процевського, П. М. Рабіновича, Г. В. Рибікової, В. І. Риндюк, Н. А. Розенфельд, О. Ф. Скакун, М. В. Старинського, М. О. Теплюка, В. М. Тернавської, Г. В. Тимченка, С. В. Шахова, Ю. С. Шемшученко, І. Д. Шутака, В. В. Юровської, О. І. Ющика та ін. Крім цього, дане питання досліджували зарубіжні вчені, а саме: А. Аллот, С. Бартоле, Т. Бієрнат, Д. Блек, В. Вентерпул, А. Росс, Л. Корнгаузер, Х. Ксантакі, К. Крейг, Ф. Маурі, М. Моусмоуті, Л. Петч, Е. Познер, Г. Туллок, А. Хірш та ін. Втім, аналіз юридичної наукової літератури, законодавства та судової практики доводить, що проблематика «ефективності законодавства», «ефективності норм права» з огляду на міжнародні стандарти правотворчості залишається однією з найменш розроблених в сучасному державознавстві та правовій доктрині та досі не стала предметом комплексних загальнотеоретичних монографічних досліджень. Тому необхідність теоретичної розробки концептуальних засад підвищення ефективності законодавства шляхом використання міжнародних стандартів правотворчості пояснює вибір теми дослідження, його актуальність та значення.

Автором даної монографічної роботи зроблено спробу здійснити комплексне теоретико-правове дослідження понять «ефективність законодавства», «ефективність норм права» в аспекті міжнародних

та вітчизняних стандартів та принципів правотворчості; визначити міжнародні стандарти та міжнародний досвід, які необхідно або ж рекомендовано втілювати в національне законодавство для підвищення його ефективності.

Автор не претендує на вичерпне дослідження всіх питань теорії і практики ефективності законодавства, впливу міжнародних стандартів на правотворчу політику в Україні. Більше того, сподіваємось, що пропонована праця стане у подальшому основою для нових, більш ґрунтовних і змістовних досліджень використання міжнародного досвіду правотворчості для формування ефективного законодавства.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО–ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

Закон можна вважати якісним у тому випадку,
якщо смисл його є точним, якщо вимоги його справедливі,
якщо він формує чесноти в громадян.

Френсіс Бекон,
англійський державний діяч

1.1. Стан наукового дослідження проблем ефективності законодавства

Вирішення проблем забезпечення ефективності законодавства є одним з важливих напрямів наукових досліджень. Водночас спектр наукових розвідок у питаннях ефективності законодавства вкрай широкий: від загальної оцінки якості та змісту окремих правових норм до характеристики особливостей та умов реалізації положень законодавства, вирішення актуальних проблем правотворчості, формування сучасних правил нормотворчої техніки.

За роки незалежності України змінилися пріоритети та напрями державної політики, орієнтирами якої стали демократичний розвиток механізму держави, євроінтеграція та реформування законодавства із урахуванням зарубіжного досвіду. У таких умовах створення кращого, а значить, ефективного законодавства має відбуватися з чітким розумінням того, що ж саме є ефективність законодавства та як досягти її високого рівня для отримання максимального позитивного впливу на розвиток держави та суспільства.

Наразі питання дієвості та якості законодавства не втрачають своєї актуальності, а наявність різних наукових розвідок у цій сфері зумовлює необхідність їх певної систематизації та впорядкування. Незважаючи на існування широкого спектра наукових досліджень, існує проблема у систематизації наукових підходів щодо визначення сутності поняття «ефективність законодавства», визначення основних етапів дослідження проблем ефективності законодавства та розроблення нових напрямів таких досліджень[1].

---

1 [1] Старинський М. В. Особливості об'єкта нейтралізації норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2019. Випуск 58, Том 1. С. 49. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2019_58%281%29__12.pdf

Питання ефективності та дієвості законів як «регулятора поведінки людей завжди були в центрі уваги юридичної та політичної науки, адже навіть у найбільш давніх пам'ятках права (до прикладу Законах Ману) розвивалось уявлення про мінливість права від епохи до епохи, зміни основних (епохальних) принципів життя і поведінки, а також зазначалась загальна тенденція руху від дхарми (права) до адхарми (неправа)»[2]. В цих стародавніх законах вже знайшли своє відображення «ідеї про постійне погіршення поведінки людей, послаблення регулятивно-стримуючих основ і збільшення та примноження видів поведінки, що відхиляється від норми»[3].

Як стверджує М. Старинський, античні автори пов'язували ефективність законів і специфіку соціального управління з природою людини та її поведінкою. Наприклад, Платон виділяв форми держави залежно від переважаючої людської пристрасті: для демократії характерна жага до свободи, для тимократії — лють духу і жага війни. Водночас Аристотель указував на необхідність видавати закони, які б відповідали державному устрою: «…жодної користі не принесуть найкорисніші закони… якщо громадяни не будуть вихована в межах державного порядку і в його духові навчені, а саме: якщо закони демократичні — у дусі демократії, якщо олігархічні — у дусі олігархії»[4].

У середні віки виникають перші ідеї про природні права. Так, Фома Аквінський, окрім людських законів, обґрунтував існування вічних, природних та божественних законів.

У Новий час уявлення про важливість релігійних норм та врахування божої волі в процесі розроблення законодавства поступово відходять на другий план. Наприклад, англійський філософ Джон Локк стверджував, що метою закону є збереження і розширення свободи, а не її обмеження. Того, «хто побажав би відняти свободу, слід вважати, пише мислитель, замишляючим відняти і все інше, оскільки свобода є підставою всього іншого»[5]. Локк фактично сформував сучасне раціональне розуміння закону.

---

[2] Старинський М. В. Цит. праця. С. 49.

[3] Старинський М. В. Цит. праця. С. 49.

[4] Старинський М. В. Цит. праця. С. 49–50.

[5] Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право: підручник для студентів юрид. вищих навчальних закладів. Х.: Консум, 2004. С. 203.

Окремі питання про ефективність та дію законів висвітлюються в роботах дореволюційних вчених-юристів. Зокрема, «значна увага цій проблематиці була приділена Л. Петражицьким, М. Коркуновим, М. Бердяєвим, П. Новгородцевим, І. Ільїним. Зокрема, П. Новгородцев стверджував, що успіх дії права в житті суспільства зумовлений тим, наскільки воно проникає у свідомість членів суспільства та зустрічає в ньому моральне співчуття і підтримку. Без цієї підтримки право перетворюється або в мертву букву, позбавлену життя, або у важку ношу, що виконується проти волі»[6].

Варто зазначити, що перші ґрунтовні наукові дослідження, присвячені проблематиці ефективності законодавства, у вітчизняній юридичній науці з'явилися вже у другій половині XX століття. Серед першовідкривачів цього наукового напрямку можна визначити М. Лебедєва, Е. Шишкіна, В. Козлова, А. Пашкова, А. Яковлєва та В. Нікітського. Так, радянський науковець М. Лебедєв у 1963 році у своїй науковій статті «Про ефективність впливу соціалістичного права на суспільні відносини» (1963) вперше обґрунтував зв'язок між метою правового регулювання та результатом реалізації норм права, вказавши його критерієм для оцінки ефективності правової норми[7].

Зазначена праця стала основою для подальших дисертаційних досліджень у галузі загальної теорії держави та права, а саме: Е. Шишкіна «Основні умови ефективності застосування права» (1971), В. Козлова «Питання теорії ефективності правової норми» (1972) та зумовила інтерес вчених до цієї проблематики. Можна звернути увагу на наукові праці А. Пашкова «Ефективність правового регулювання та методи її визначення» (1965); «Ефективність дії правової норми (щодо методології та методики соціологічного дослідження)» (1970); «Ефективність дії правових норм» (1977). Певний внесок в юридичну науку було зроблено А. Яковлєвим у статті «Соціальна ефективність кримінального закону» (1967) та В. Нікітським у монографії «Ефективність норм трудового права» (1971).

У цих працях вчені роблять акцент на визначенні ефективності законодавства як співвідношенні з оптимальністю, правильністю, обґрунтованістю. Ефективність норм права розглядалася радянськими правниками виключно як досягнення їх (норм) цілей,

---

[6] Старинський М. В. Цит. праця. С. 49–50.

[7] Лебедев М. П. Об эффективности воздействия социалистического права на общественные отношения. *Советское государство и право*. 1963. № 1. С. 25.

тобто відповідність між цілями законодавця і реальними результатами без конкретизації засобів досягнення та забезпечення права людини тощо.

Варто зазначити, що вітчизняні дослідники І. Усенко та А. Іванова стверджують, що проблема ефективності права у працях до 60-х та 70-х років XX століття взагалі прямо не ставилася і в теоретичних роботах йшлося переважно про «умови правильної реалізації правових норм» або про «ефективність кримінального покарання» («кримінально-правових заходів боротьби із злочинністю»)[8]. Значний масив наукових праць, присвячених проблемам ефективності законодавства, які було опубліковано у цей період мали соціалістичне та ідеологічне забарвлення, велику кількість цитувань про плани та ефективні дії тогочасної партійної влади, що було природньо для «радянського періоду», проте нівелювало цінність проведених досліджень.

Водночас, починаючи з 70-х років XX століття, проблематика ефективності законодавства почала активно досліджувалась вже на рівні колективних наукових монографій, зокрема, у монографії Ф. Фаткуліна, Л. Чулюкіна «Соціальна цінність та ефективність правової норми» (1977), О. Пашкова, Д. Чечот, Л. Явича, Л. Спиридонова «Ефективність дії правових норм» (1977), В. Глазиріна, І. Самощенка, В. Нікітинського, В. Кудрявцева «Ефективність правових норм» (1980), П. Рабіновича «Соціалістичне право як цінність» (1985).

Крім цього, постало питання про ефективність галузевих норм, що стало предметом досліджень фахівців у різних сферах права. Так, І. Іконицька в дисертаційному дослідженні «Проблеми ефективності норм радянського земельного права» (1979) запропонувала шляхи підвищення ефективності норм земельного права, а В. Нікітський у монографії «Ефективність норм трудового права» (1971) встановлював взаємозв'язок цілі та результату дії норм трудового права[9].

Цікавими стали погляди І. Зєніна, який у 1980 році запропонував власну концепцію (теорію) ефективності права та законодавства. Відповідно до цієї концепції, «змістом ефективності норм

[8] Усенко І., Іванова А. Проблема ефективності права в дослідженнях українських вчених: історіографічний аспект. *Ефективність норм права. Зб. наук. праць. Матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 17 лист. 2016 р.) Київ, 2016. С. 469–470.

[9] Купіна, Л. Ф. Ефективність норм трудового права України: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2021. С. 18.

права (тобто їх властивостей позитивно впливати на економічний та соціальний розвиток) служить відношення результатів їх дії до їх цілей; ефективність визначається процесами як створення, так і застосування норм права; на ефективність мають перевірятися окремі норми, їх «блоки», правові інститути, галузі права та законодавства»[10]. Тобто, І. Зєнін вперше звернув увагу на роль правотворчості в контексті формування ефективного законодавства та необхідність оцінки законодавства на ефективність для її досягнення в процесі реалізації.

Аналогічну позицію займав К. Кульчар, який стверджував, що ефективність правової норми відповідає економічній і соціальній політиці, тобто це така ефективність, котру можна виміряти в процесі реалізації державної політики, що відповідає стану розвитку суспільних відносин[11].

Більш пізні дослідження радянських вчених навіть стосувалися розмежування проблем виявлення соціальної ефективності законодавства та підвищення такої ефективності. Власне, оцінку ефективності норм та підвищення ефективності норм права було запропоновано розмежовувати, як різні категорії. Адже, як стверджував В. Грибанов, якщо перше питання вирішується на рівні констатації певного ступеня ефективності норми права, закону тощо, то проблема підвищення ефективності законодавства — це проблема наступного етапу — етапу створення умов ефективнішої дії законодавства. На думку Грибанова, підвищення ефективності законодавства у багатьох випадках не пов'язано зі зміною соціального ефекту норми чи закону, оскільки, по-перше, неефективність дії норми підтверджується практикою і, по-друге, підвищення ефективності законодавства залежить не тільки від створення більш якісної норми або закону, а й від інших правових чи неправових факторів[12].

Слід звернути увагу на новаторський характер вказаних праць для тогочасної юридичної науки, адже ними було сформовано нові підходи до визначення не лише поняття «ефективність норм права»,

[10] Зенин И. А. Структура, функции и условия эффективности гражданского законодательства в области научно-технического прогресса: дис. … д-ра юрид. наук. М., 1980. С. 14.

[11] Кульчар К. Основы социологии права. М., 1981. С. 243.

[12] Эффективность гражданского законодательства. Под ред. В. П. Грибанова. М., 1984. С. 10–11.

а й її умов, критеріїв та видів, було сформовано окремі погляди на оцінку та підвищення ефективності законодавства.

Більшість радянських вчених розглядали ефективність норм права в контексті досягнення їх цілей, тобто відповідність між цілями законодавця і реальними результатами. Цікавою в цьому плані є праця Ф. Фаткулліна, який зазначав, що «мета і результат — об'єктивно суть явищ, які охоплюються безпосередньо самим змістом права. Юридичні норми можуть містити вказівку на свою соціальну мету, але і в такому разі остання як ідеально визначений стан реального об'єкта знаходиться поза їхнім змістом. Мета завжди спрямовує, результат досягається. Вони ніколи не стають внутрішньою властивістю самих правових норм. І вже з цієї причини ефективність не може розглядатися одночасно як і якість правових норм, і співвідношення їх мети і результату»[13]. Варто звернути увагу на ототожнення ефективності із результатами, переважно економічними.

Загалом для досліджень ефективності законодавства в радянський період була характерна деяка гіперболізація значення суспільних відносин, насамперед, виробничих, зосередження уваги на їх вирішальній ролі у розвитку законодавства[14]. Радянські вчені акцентували увагу на «аналізі досконалості правової норми, включали до визначення її ефективності такі критерії, як соціальну корисність результатів її дії, облік матеріальних витрат для її реалізації, а також облік людських ресурсів та часу, витрачених для вирішення передбачених у правовій нормі завдань, тобто досягнення оптимального варіанту поставленої законодавцем мети»[15]. Наприклад, В. Козлов стверджував, що ефективність права — виключно максимально позитивна результативність дії правових норм за найменших соціальних витрат. У своїй праці «До питання про поняття ефективності права» (1972) він зазначає, що ефективність правового регулювання не може розглядатися як проста ефективність, вона обов'язково повинна включати класову корисність цих результатів[16]. Багато

[13] Фаткуллин Ф. Н. Проблемы теории государства и права. К., 1987. С. 318–319.

[14] Волохов О. С. Стан наукового дослідження проблем ефективності законодавства у вітчизняній правовій доктрині. *АЛЬМАНАХ ПРАВА*. 2024. Випуск 15. С. 233. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/ap_2024_15_34.pdf

14

[15] Старинський М. В. Цит. праця. С. 51.

[16] Козлов В. А. К вопросу о понятии эффективности права. *Вестник ЛГУ.* 1972. № 5. С. 109–111.

радянських правознавців підтримували застосування такого економічного за своїм характером підходу. Так, Л. Явіч та А. Пашков робили акцент на тому, що не можна відмежувати питання ефективності правової норми від тих витрат, які пов'язані з підтриманням норми та з досягненням передбаченого нею результату (маються на увазі не тільки матеріальні та фінансові затрати, а й використання робочої сили, часу та навіть моральні та ідейно-політичні втрати)[17].

Визначаючи ефективність закону як співвідношення між результатом дії норми та запропонованими їй неправовими (економічними, політичними, ідеологічними тощо) цілями, радянська теорія ефективності розглядала право виключно як «засіб ефективного керування суспільством» та досконалий інструмент для досягнення економічних, політичних, ідеологічних та інших цілей соціалістичної держави. При цьому повністю нівелювалися питання реалізації прав та свобод людини і громадянина, залишалося поза увагою питання налагодження шляхів взаємодії між державою та суспільством.

Після здобуття Україною незалежності виникають нові напрямки дослідження ефективності національного законодавства з урахуванням курсу на розбудову демократичної незалежної правової моделі суверенної Української держави.

Варто зазначити, що вітчизняні теоретики права досить швидко перейшли від спроб пристосувати неактуальну «радянську спадщину» національної юридичної науки до потреб незалежної держави та зосередили увагу на розвитку сучасної національної правової системи в умовах гармонізації національного законодавства до стандартів законодавства Європейського Союзу. Власне, цьому сприяв активний розвиток сучасної правової доктрини, в основу якого було покладено концепцію[18] «людиноцентризму», дотримання принципів верховенства права.

Можна сказати, що у сучасній юридичній науці ефективність законодавства обговорюється частіше не як самостійна проблема, а в контексті формування якісних нормативних актів, тобто розвитку правотворчості та дотримання вимог законодавчої техніки.

---

[17] Пашков А. С., Явич Л. С. Эффективность действия правовой нормы (к методологии и методике социологического исследования). *Сов. государство и право.* 1970. № 3. С. 41.

[18] Волохов О. С. Цит. праця. С. 233.

Книги, які можуть вас зацікавити

Судові та правоохоронні органи України. Підручник

Актуальні питання адаптації законодавства України до критеріїв ЄС

Міжнародний захист прав людини. Навчальний посібник для підготовки до ЄФВВ

Адміністративне право України. Підручник. Юрінком Інтер

Актуальні проблеми міжнародного права та права Європейського Союзу

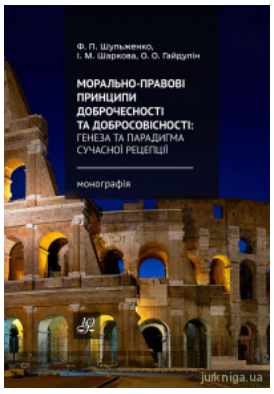

Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції

Перейти до галузі права **Конституційне право**

ЮРКНИГА
від теорії до практики

Перейти на сайт →